

УДК 373.613: 159.922.73

Корінна Г.О. – аспірант кафедри дошкільної і початкової освіти Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СТАТЕВО-РОЛЬОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ»

Анотація У статті висвітлені окремі аспекти проблеми дослідження сутності феномену «статеворольова соціалізація», пов'язані з його виникненням у психолого-педагогічній літературі. Автор розкриває сутність статево-рольової соціалізації через аналіз дефініцій «стать», «гендер», «соціалізація». Аналіз педагогічної та психологічної літератури дозволив визначити зміст статево-рольової соціалізації, розкрити теоретичні аспекти сутності проблеми. Особлива увага приділена визначенню вченими сутності понять «стать», «гендер», «соціалізація», що дозволило розкрити особливості процесу статево-рольової соціалізації.

Ключові слова: стать, гендер, соціалізація, статево-рольова соціалізація.

Аннотация В статье раскрыты отдельные аспекты проблемы исследования сущности феномена «полоролевая социализация», связанные с его возникновением в психолого-педагогической литературе. Автор раскрывает сущность полоролевой социализации через анализ дефиниций «пол», «гендер», «социализация». Анализ педагогической и психологической литературы позволил определить содержание полоролевой социализации, раскрыть теоретические аспекты сущности проблемы. Особое внимание уделено определению учеными сущности понятий «пол», «гендер», «социализация», что позволило раскрыть особенности процесса полоролевой социализации.

Ключевые слова: пол, гендер, социализация, полоролевая социализация.

Annotation The article covers the particular aspects of the problem of investigation of "sexual-role socialization" phenomena essence associated with its

appearance in psychoeducational literature. Author develops an essence of sexual-role socialization by analysis of definitions "sex", "gender", "socialization". Analysis of pedagogical and psychological literature allowed to determine the content of sexual-role socialization and to develop the theoretical aspects of problem essence.

The main attention is concentrated on determination of notions "sex", "gender", "socialization", that were proposed by different scientists. It gives a possibility to describe the peculiarities of process of sexual-role socialization.

Key words: sex, gender, socialization, sexual-role socialization.

Постановка проблеми.

Вступ. Статеврольова соціалізація – це невід’ємна частина соціалізації особистості, як представника певної статі. Більшість вчених вважають, що основою статево-рольової соціалізації є соціальний та індивідуальний досвід, набуваючи якого дитина саморозвивається, стає особистісно зрілою (І.Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Кон, О. Кононко, В. Кудрявцев, В. Мухіна, Т. Репіна, Д. Фельдштейн, Л. Артемова, А. Богущ, Ю. Богінська, Л. Варяниця, Н. Гавриш, І. Рогальська, О. Караман, С. Козлова, В. Кузьменко, С. Курінна, О. Малахова, Т. Поніманська, Р. Пріма, С. Сайко). Науковці визначають статево-рольову соціалізацію як процес засвоєння особистістю статевої стереотипів, цінностей, стандартних мовленнєвих конструктів, жестів, символів, характерних для представників певної статі, формування статевого типу особистості (В. Авраменко, В. Васютинський, К. Веселовська, Т. Говорун, О. Кікінеджи, Д. Колесов); як здатність зростаючої особистості орієнтуватися в особливостях поведінки та ролей хлопчиків і дівчаток, керуватися у своїх діях моральними нормами, цінувати свою статевоприналежність, налагоджувати гармонійні взаємини з людьми (Я. Коломинський, І. Кон, В. Каган, Д. Ісаєв).

Питання статево-рольової соціалізації досліджувалося істориками, філософами, етнографами, фізіологами, проте у руслі психолого-педагогічної проблематики вона почала вивчатися лише в другій половині XIX століття.

Головним предметом дослідження психологів і педагогів з проблеми статево-рольової соціалізації стали психологічні та соціальні функції статево-

рольових стереотипів (Дж. Мід, Е. Фромм, Д. Ісаєв, В. Каган); статеві диференціації при формуванні психологічної статі, статевої ідентичності та механізми її розвитку (Г. Авер`янова, К. Веселовська, Т. Говорун, Д. Колесов, О. Кононко, А. Личко, В. Москаленко, А. Палій, Ю. Приходько).

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є аналіз теоретичних аспектів змістової сутності феномену «статєво-рольова соціалізація» з позиції розкриття дефініцій «стать», «гендер», «соціалізація», «гендерна соціалізація».

Виклад основного матеріалу статті. Визначаючи сутність феномену «статєво-рольова соціалізація», вважаємо за необхідне, насамперед, проаналізувати сутнісний зміст таких взаємопов'язаних понять, як «стать», «гендер», «соціалізація».

Протягом тривалого часу (до появи гендерної теорії) поняття статі було досить простим. Під ним розуміли «біологічні, психічні та соціальні особливості чоловіків і жінок, причому біологічні відмінності між ними вважалися підґрунтям формування і всіх інших відмінностей, включаючи соціальні ролі» [3, с.10]. Стать є першою ознакою, з якою індивід входить у «світ людей». У межах психологічної науки можна виокремити три основні напрямки досліджень, пов'язаних з проблемами статі. Перший, так званий гендерний, базується на вивченні об'єктивних статєвих відмінностей психіки і поведінки. Це дає підстави стверджувати, що для визначення відмінностей між чоловічими і жіночими рисами у психології краще віддавати перевагу поняттю «гендер». Основним предметом досліджень другого напрямку є суб'єктивні стереотипи маскулінності (сукупність ознак, які відрізняють чоловіка від жінки) та фемінності (сукупність ознак, які відрізняють жінку від чоловіка) в межах тієї чи іншої етно- та соціокультури. Третя група досліджень присвячена становленню гендерної ідентичності та ідентифікації, як одному з аспектів особистісного розвитку, що розуміють як єдність поведінки та самосвідомості індивіда, який зараховує себе до певної статі [3,с. 6-7].

Слід зазначити, що проблему сутнісної природи і цінності статі можна простежити також у працях філософів минулого і сьогодення – Арістотеля, Гегеля, Т. Гоббса, Дж. Лока, Ж-Ж. Руссо, І. Канта, Платона. Проте, філософська думка до ХХ століття не виокремлювала поняття «стать», як окрему характеристику соціальних понять «жінка» і «чоловік», які мають різний життєвий досвід та систему цінностей.

Зосереджуватися на відмінностях чоловічого і жіночого почали представники специфічного напрямку «філософії статі» на початку ХХ століття, вважаючи розбіжності в психологічній, емоційній, перцептивній структурах чоловіків і жінок сутнісним вираженням статі. Ці відмінності, як вважалось, відіграють взаємодоповнювальну роль і обумовлюють різну соціальну практику жінок та чоловіків [7, с.74].

Соціальна роль жінки, як і особливості її структури, обґрунтовувались або посиленням на біологічні відмінності (Отто Вейнінгер) або ж християнською схематикою (М. Бердяєв). І в першому, і в другому випадках, відмінність жіночого та чоловічого цілком відповідала символічному рядові, де жіноче ототожнювалось з природою, емоційністю, тілесністю, а чоловіче – з культурою, раціональністю, духовністю. Зокрема, згідно з М. Бердяєвим, жінка є носієм статевої стихії, вона вся стать, статеве життя захоплює її цілковито [7, с.74].

У сучасній соціальній науці поняття «стать» ототожнюється з поняттям «гендер», де «стать» – це лише анатомо-біологічна будова людини, тобто чоловіка та жінки, а «гендер» – характеризує сукупність норм поведінки чоловічої чи жіночої статі у суспільстві, що підкреслює культурне та соціальне значення впливу культури суспільства, а не акцентує на фізичних та біологічних відмінностях між чоловіками та жінками.

Для позначення нових стратегій світового регулювання соціо-статевих відносин у суспільних науках виник термін «гендер» та започаткувалися гендерні дослідження. Вони мали на меті аналізувати відносини між жінкою та

чоловіком, визначати їхні характеристики через спільне й відмінне, розкривати ролі статей, конструктів фемінності та маскулінності тощо [7, с.10].

Батьківщиною терміну «гендер» є Велика Британія, що в перекладі означає – граматичний рід (чоловічий, жіночий, середній). Пізніше це поняття набуло іншого значення – соціально-статеві характеристики статі, способу життя, поведінки, намірів, а також відносини між ними.

Посилаючись на українську «Енциклопедію освіти» слід зазначити, що гендерні відмінності – це не біологічна відмінність чоловіків і жінок, а соціально-психологічна різниця між жіночими й чоловічими ролями, які виконують у соціумі його члени. Термін «гендер» трактується як поняття, яке «об'єднує й характеризує соціально-сформовані психологічні риси, ознаки, властивості суспільної поведінки суб'єкта, детерміновані його статтю» [4, с.127].

Таким чином дослідження поняття гендеру досить широке та складне питання, яке розкриває багатогранний соціально-культурний аспект осіб чоловічої та жіночої статей у процесі їхньої соціалізації. Тому, на нашу думку, слід детальніше зупинитись на визначенні змісту поняття «соціалізація».

Автором терміну «соціалізація» є американський соціолог Франклін Г. Гіддинс (1855 – 1931), який у 1887 році в праці «теорія соціалізації» вперше вжив його в значенні, близькому до сучасного – «розвиток соціальної природи індивіда, підготовка людського матеріалу до суспільного життя» [6,с.8]. Сьогодні проблему соціалізації або її окремі аспекти вивчають не лише філософи, етнографи, соціологи, психологи, кримінологи, але й представники інших наук.

Поряд з тим, слід відзначити, що практично до 60-х років ХХ ст. говорячи про соціалізацію, майже всі учені мали на увазі розвиток людини в дитячому, підлітковому та юнацькому віці. Лише в останнє десятиріччя дитинство перестало бути єдиним фокусом їх дослідження, а вивчення соціалізації поширилося на дорослість та старість [6, с. 5].

Витоки соціалізації містяться і в теорії французького соціолога Е. Дюкереґейма (1858-1917), який уважав суспільство суб'єктом соціалізації, а індивіда – об'єктом соціалізаційних впливів суспільства. Поділяючи такий підхід, Т. Парсонс (1902-1979) описав процеси інтеграції людини в соціальну систему суспільства шляхом інтеріоризації загальноприйнятих норм [5, с.9]. З точки зору такого підходу можна стверджувати про домінування пасивної позиції особистості в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядати як процес її адаптації до суспільства, яке формує відповідні соціально-культурні традиції [6, с.5].

Проблема соціалізації стала центральною в теорії «соціального наuczіння», над розробкою якої працюють декілька поколінь науковців (Н. Міллер, Дж. Доллард, Р. Сірс, А. Бандура, Х. Рауш). Учені досліджують не тільки «яким чином» проходить соціалізація, але й обумовлюють, «чому» вона відбувається [5, с.15].

Одним із головних компонентів соціалізації молодого покоління є статево-рольова соціалізація, упродовж якої здійснюється адаптація та інтеграція в суспільстві, засвоюється статево-рольовий репертуар, тощо, але до сьогодні остаточного визначення цього процесу в психолого-педагогічній літературі немає.

Питання «статево-рольова соціалізація», розвиваючись у ХХ ст. теоретично обґрунтовувалося низкою вчених (Т. Говорун, В. Кравець, Д. Ісаєв, В. Каган, І. Кон, Т. Репіна, М. Юркевич, В. Романова, С. Єнікополов, М. Дворянчиков, Л. Столярчук).

Так, Т. Говорун у своєму психологічному дослідженні статево соціалізацію розглядає як одну з функцій суспільства. На її думку, саме така функція сприяє розподілу гендерних ролей, розширенню їхнього діапазону, гармонізації міжстатевих взаємодій у різних сферах людського буття. Значна увага науковця спрямована на питання розкриття статевої соціалізації, як процесу виявлення рольової структури особистості, відповідності чи

невідповідності її властивостей, характеристики особливостей розвитку її статевої свідомості та самосвідомості.

Провідне місце статевої соціалізації серед процесів, які розвивають, виховують, формують статево-рольову свідомість особистості відводить В. Каган. Він висловлює думку, що завдяки цьому процесу особистість під час входження в соціальні відносини активно засвоює стандарти психосексуальної культури. Також вчений підкреслює багатосторонність цього процесу, розглядаючи особистість як об'єкт, на який впливає психосексуальна культура, і пропонує стереотипи й еталони для порівняння, схвалює чи не схвалює певний стиль поведінки і відносин. Особистість є суб'єктом, що крізь призму власних особливостей, установок, сприймає одне й відкидає інше, експериментує й вибірково перетворює в ціннісні орієнтації, установки й мотиви те, що пропонує йому соціальне середовище та його культура [8, с. 84].

В. Романова пропонує розглядати статево-рольову соціалізацію, як процес засвоєння індивідами соціокультурних цінностей, якими зумовлюється формування особливостей статево-рольової поведінки особистості. Особлива увага звертається на фактори статево-рольової соціалізації, зокрема гендерні настановлення; культурні стереотипи чоловічності і жіночності; відмінні засоби виховання хлопчиків і дівчаток; специфічні види праці кожної статі; диференційовані чоловічі й жіночі ролі. В. Романова аналізуючи сутність процесу статево-рольової соціалізації виокремлює такі основні функції, як соціальна адаптація, яка означає сприйняття гендерних стереотипів, засвоєння гендерних цінностей, стандартизацію мовлення, жестів, символів, характерних для індивідів певної статі, формування відповідного гендерного типу особистості; енкультурація, що означає засвоєння традицій гендерної культури суспільства; інтерпретація особистості, що включає розвиток специфічної ієрархії мотивів, цінностей, інтересів, формування гендерної ідентичності, відповідності між психічною статтю і гендерною роллю, а також визначає три сфери статево-рольової соціалізації – поведінкову, сферу спілкування і сферу самосвідомості. [2, с.10].

В аспекті започаткованого дослідження особливо важливим є дослідження А. Аблітарової, присвячене особливостям статево-рольової соціалізації дошкільників різних етнічних груп. Автор визначає «статево-рольова соціалізацію – як засвоєння особистістю соціокультурних цінностей, що зумовлюють більшість наявних особливостей статево-рольової поведінки». У структурі статево-рольової соціалізації науковцем визначено компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний.

Сформованість когнітивного компонента визначається такими показниками: знання про статеві особливості та біологічні параметри; знання про власний організм (валеологічні знання); знання про незмінність статі.

Показниками емоційно-ціннісного компонента виступають: усвідомлене та позитивне ставлення до представників обох статей, ініціатива у встановленні контактів з представниками обох статей.

Сформованість діяльнісного компонента виявляється у вчинках та поведінці, які є показником статево-рольової соціалізованості [1, с.7].

Таким чином, науковець визначає статево-рольову соціалізацію, як складний процес формування особистості, спрямований на вдосконалення її індивідуальності, орієнтований на становлення і розвиток їхньої статево-рольової поведінки

Висновки. Аналіз різних поглядів учених на проблему статево-рольової соціалізації дозволяє усвідомити зміст і сутність цього поняття, а також її актуальність і важливість для становлення особистості. Статево-рольова соціалізація визначається науковцями як процес активного засвоєння особистістю статевих стереотипів, цінностей, що дає змогу формувати статево-самосвідомість, усвідомлювати приналежність до певної статі. Система навчання і виховання дітей, яка склалася в закладах освіти, недостатньо орієнтована на процес статево-рольової соціалізації особистості, і потребує надання допомоги дитині у процесі засвоєння нею соціального досвіду шляхом входження у суспільне середовище, систему соціальних зв'язків, а також

оволодіння уміннями відтворювати соціальні зв'язки у процесі життєдіяльності, що становить перспективу подальших наукових розвідок.

Література

1. Аблітарова А. Р. Особливості статевої соціалізації дошкільників різних етнічних груп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. Р. Аблітарова. – К., 2010. – 23 с.
2. Романова В. Г. Особливості статевої соціалізації підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / В. Г. Романова. – К., 2002 – 25 с.
3. Гендерна педагогіка: Хрестоматія / пер з англ. В. Гайденко, А. Предборської; [за ред. В. Гайденко]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 313 с.
4. Енциклопедія освіти [Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кузь В.Г. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» / В.Г. Кузь, І.П. Печенко. – К.: Міленіум, 2004. – 212 с.
6. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А.В. Мудрик. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 200 с.
7. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / [Агеєва В. П., Близнюк В. В., Головашенко І. О. Та ін.]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
8. Шклярєва Т.П. Генеза поглядів на визначення процесу статевої соціалізації в науковій літературі / Т.П. Шклярєва // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2011. - №1. – С. 83 – 87.

References:

1. Ablitarova, A.P. (2010). Osoblyvosti statevorolovoi sicializatsii doshkilnykiv riznyh etnichnyh grup [Peculiarities of "sexual-role socialization" of preschool

children of different ethnic groups]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Romanova V. G. (2002) Osoblyvosti statevorol'ovoyi sotsializatsiyi pidlitkiv [Peculiarities of "sexual-role socialization" of teenagers]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Genderna pedagogica: khrestomatia [Gender pedagogy] (2006). (V. Gayidenko, A. Peredborska, Trans). Sumy: VTD «Universytetska knyha» [in Ukrainian].

4. Kremin, V.G. (Eds.). (2008). Encyklopedia osvity. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]

5. Kuz, V.G., & Pechenko, I.P. (2004) Sotsializatiya detey v umovah silskykh navchalno-vyhovnykh kompleksiv "zagalnoosvitnii navchalnyi zaklad – doshkilnyi navchalnyi zaklad" [Children socialization in village teaching and educational complexes – "general educational school - kindergarten]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

6. Mudryk, A.V. (2000). Sotsialna pedagogica [Social pedagogy]. Moskva: PC "Akademia" [in Russian].

7. Ageeva, V.P., Blyznyuk, V.V., Golovashenko, I.O. et al. (2004). Osnovy teorii genderu [Fundamentals of gender theory]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

8. Shklyarova, T.P. (2011). Genaza poglyadiv na vyznachennya protsesu statevorolovoi sotsializatsii v naukovii literaturi [Genesis of views on determination of the process of sexual-role socialization in scientific literature]. Sotsialna pedagogica: teoria ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice, 1, 83-87 [in Ukrainian].